

СВЕТЛАНА СЛАВКОВА

Болонски университет

✉ svetlana.slavkova@unibo.it

ЗНАЧЕНИЕ НА ВИДА ИЛИ НА ВИДО-ВРЕМЕВАТА ФОРМА?

За реализацията на общофактичкото значение в българския език

Анотация

Статията анализира някои контексти на използване на т. нар. общофактичкото значение на НСВ в българския език в минало и бъдеще време. В първата част кратко са представени трите основни вида общофактичкото значение в минало време (определяни в аспектологията като „референтно“, „екзистенциално“ и „непределно“). Показваме, че в български език тези значения се изразяват съответно от несвършените глаголи в аорист, перфект и имперфект. Втората част анализира общофактичкото значение в бъдеще време, където то се оказва основно значение на несвършеното бъдеще.

Ключови думи: български език, несвършен вид, общофактичкото значение, минало време, бъдеще време

Целта на настоящата статия е да се анализират употребите на несвършения вид на глагола от гледна точка на общофактичкото му значение и на взаимодействието на видовата и темпоралната семантика на глаголните форми. Обект на анализ са глаголите от несвършен вид (НСВ) в аорист, имперфект и перфект и в бъдеще време в българския език.

Общофактичкото значение традиционно се описва като частно видово значение на НСВ¹. За изходно се приема твърдението, че то назовава действието „без да се вземат под внимание конкретните условия на осъществяването му“ ([11]: 73), което дава възможност на говорещия да се съсредоточи „единствено върху факта на неговото наличие или отсъствие“ ([24]: 612). В българския език изразяването на

¹ Общофактичкото значение на несвършения вид се разглежда активно в славистиката, като най-често то се изследва в ретроспективен план, включително и от гледна точка на конкуренцията на видовете ([4], [17], [20], [25], [26], [6], [27]). Общофактичката глаголна предикация в минало време е била изучавана също във връзка с референциалния статус на описваните ситуации и със семантиката на битийните изречения (вж. по-подробно по този въпрос в [12], [13], [14], [23]).

общофактичкото значение е свързано не само с вида на глаголната лексема, но и с времето, т.е. разглежда се не като отделно значение на НСВ, а като значение на конкретните граматични времена (с други думи, като видо-времева форма) – и в станалия вече класически труд „Основна българска граматика“ на Л. Андрейчин ([1]), и в дисертацията на Ю. С. Маслов „Глагольный вид в современном болгарском литературном языке“ ([10]), и в други разработки, посветени на феномена на конкуренцията на видовете ([21])².

Напоследък изследователски интерес привлича възможността за реализиране на общофактичкото значение на НСВ не само в минало, но и в бъдеще време³, затова в представената статия накратко ще се спрем на въпроса за влиянието на семантиката на горепосочените глаголни времена върху проявата на общофактичкото значение и на неговите подвидове, а също така ще предложим анализ на реализацията му в бъдеще време в българския език, за да покажем, че въпросното значение се проявява на ниво изречение и зависи не само от вида, но и от граматичното време и аргументната структура на глагола. Ще бъде показано, че с бъдеще време на глаголите от НСВ се изразява преди всичко общофактичкото значение.

В статията освен понятието *вид на глагола* като категория на славянския глагол използвам традиционно приетия терминологичен апарат на З. Вендлер за дефиниране на *акционалните класове* на глаголите [28]⁴, а също и понятието *аспектуалност* като характеристика на изказването. Приемам, че аспектуалността е резултат от взаимодействието на глаголния вид с темпоралните значения на глаголните форми и с номинативните категории. В статията се използва анализ и коментар на отделни примери, като се отчита кои елементи участвуват в структурирането на аспектуалната информация и допринасят за интерпретацията на значението като общофактичкото.

² Като цяло интересът на авторите остава ограничен в областта на миналото време, включително и в съпоставителните разработки (вж. по-специално моите публикации „Использование глагольных времен при выражении общефактического значения НСВ в болгарском языке.“ // *Вестник СПбГУ. Серия 9. Филология. Востоковедение. Журналистика*, 2015, № 3, с. 153–168 и „Общефактическое значение НСВ в частном вопросе в болгарском языке.“ В: Китадзё, М. (Сост.) *Аспектуальная семантическая зона: типология систем и сценарии диахронического развития. Сборник статей V Международной конференции Комиссии по аспектологии Международного комитета славистов*. Киото, 2015 и цитираната там литература).

³ Специално за НСВ в бъдеще време в руския език вж. по-подробно в [18], [7], [22], където се изказват редица интересни съображения.

⁴ Вендлер дели глаголите според тяхната акционална семантика на четири основни класа (*states* [състояния], *activities* [дейности], *accomplishments* [изпълнения], *achievements* [постижения]). Принадлежността на един конкретен глагол към определен акционален клас в много случаи определя и морфосинтактичното му поведение [28].

1. Видове общофактическо значение на НСВ в минало време

1.1. Общофактическо значение на НСВ, изразено с аорист

Значението, представено в пример (1), е изразено от НСВ глагол в аористна форма. В посочения пример пределният глагол е от НСВ (клас *accomplishment*) с изразен пряк обект и назовава действие, което се е реализирало в миналото, но е неопределено от гледна точка на резултативността.

(1) Днес *правих*^{НСВ-аор} баница⁵.

Въпреки това пределните глаголи от НСВ могат да получават интерпретация на завършено резултативно действие: Днес *правих*^{НСВ-аор} баница (= *направих*^{СВ-аор}).

Естествено, резултативността може да бъде изведена и от по-широк (уточняващ) контекст, както е в пример (2)⁶:

(2) Днес *правих*^{НСВ-аор} салатата, която се оказа изненадващо добра на вкус.

Именно затова подобни глаголи могат да бъдат заменени с глагол от свършен вид (СВ) без загуба на смисъл – срв. примери (3) и (4):

(3) Днес *направих*^{НСВ-аор} баница.

(4) Днес *направих*^{СВ-аор} салатата, която се оказа изненадващо добра на вкус.

Подобно е поведението и на така наречените глаголи за ‘непосредствен, непрекъснат ефект’ (срв. пример (5)), обозначаващи „такива действия, които дори взети в произволно кратък момент от тяхното протичане, не могат да се мислят като останали „неефективни“, безуспешни“ ([11]: 312). Основната им разлика от съответния глагол в СВ е неопределената кратност. При това разпространяването на тяхната съдържателна съставляваща чрез подчинено допълнително изречение и експлициране на адресата ни позволява да ги възприемаме като референтни и конкретни:

(5) ... *лъга*^{НСВ-аор} ме [...], че капак за каруца прави, а пък той... (Интернет)

Неутрализацията на противопоставянето на СВ и НСВ, в резултат на която НСВ може да се използва вместо СВ, е възможна точно благо-

⁵ Примерите в статията са взети основно от Българския национален корпус, от българо-руския паралелен подкорпус на Националния корпус на руски език и от български интернет-сайтове (отбелязани съответно като БНК, НКРЯ и Интернет). В останалите случаи примерите са конструирани.

⁶ Важно е да се отбележи, че глаголите от НСВ в примери (1) и (2) имат ярко изразен пределен характер, проявяващ се в задължителното наличие на пряк обект (срв. невъзможността на *Днес *правих*).

дарение това, че се реализира типичното за несвършения аорист в български *обобщено-фактическо значение*, както е в примерите (1), (2) и (5). Ю. С. Маслов смята, че то е най-важното значение на несвършения аорист, тъй като „от всички негови значения то е най-свободно (проявава се в условията на максимална независимост и от заобикалящия го контекст, и от лексическото значение на глагола, от начина на действие и т.н.)“ ([10]: 268–269)⁷.

Същото значение се реализира и в общите въпроси с несвършен аорист (6), в които питащият се интересува дали изобщо се е осъществил даден конкретен факт.

(6) *Хранихте*^{НСВ-аор} ли кучето?

Този факт може да бъде назован във въпроса и с помощта на глагол от СВ, като се вижда от пример (7):

(7) *Нахранихте*^{СВ-аор} ли кучето?

Разгледаните по-горе примери позволяват да се предположи, че именно хетерогенният характер на семантиката на несвършения аорист прави възможна реализацията на типичните, видообразуващите значения на глаголите от НСВ за сметка на времето локализация на предикатите и така осигурява реализирането на общофактическото значение на разглежданите форми, или на обобщено-фактическото значение, ако използваме термина на Ю. С. Маслов. С други думи, общофактическото значение на несвършените глаголи е възможно благодарение на експлицитно изразената семантика на аориста и следователно е значение на видо-времето форма, а не значение на НСВ⁸.

1.2. *Общофактическо значение на НСВ, изразено с перфект*

Общофактическото значение, представено в примери (8) и (9)⁹, сигнализира за това, че действието се е осъществявало успешно в миналото (най-малкото веднъж)¹⁰:

⁷ В лингвистичната литература, посветена на руския език, на понятието *обобщено-фактическо значение* по Маслов съответства терминът *конкретно-референтен подвид на общофактическото значение* на НСВ ([19]: 11). Х.-Р. Мелиг използва също термина *единично-фактическо значение*, отразяващ концепцията за „екземпляр“ на обозначената ситуация (*token*) ([13]).

⁸ За сравнение можем да посочим ситуацията в руския език, където семантиката на аориста се изразява само имплицитно, за което В. В. Виноградов пише, че при определени условия формите за минало време на руския НСВ могат да получават „чисто аористно значение, в което се заличават отгънките на несвършеност, продължителност, „имперфективност“ ([3]: 456).

⁹ Примери (8) и (9) са превод на примерите за екзистенциално общофактическо значение на Е. В. Падучева: „Мой дядя *восходил*^{НСВ-мин} на Эверест“ ([17]: 43), „Мы с вами где-то *встречались*^{НСВ-мин}“ ([19]: 11).

¹⁰ В русистиката в този случай се говори за *екзистенциален подвид на общофак-*

(8) Някъде *сме се срещали*^{НСВ-перф}.

(9) Чичо ми *се е качвал*^{НСВ-перф} на Еверест.

В посочените примери действията са резултативни и техният резултат има някакви важни последствия за извършилия ги субект – най-малкото придобиване на определен личен опит, знания или характеристика¹¹. Липсата на локализация върху времевата ос е основна характеристика на перфекта, поради което в традиционната българска граматика той е наречен минало неопределено време. Срв. също по този повод мисълта на Р. Ницолова „Перфектът *не е време за разказ*, а време, което се използва за предаване на обобщения, изводи, констатации, т.е. във всички случаи, когато не става дума за конкретното протичане на процеси, а само за *факти*“ ([15]: 295, курсивът е мой, С. С.).

Всички тези характеристики са присъщи на семантиката на перфекта независимо от вида на глагола. При това за разлика от изречението с перфект от СВ, което изразява еднократно резултативно действие (10), фразата с перфект от НСВ (11) представлява неопределено от гледна точка на кратността съобщение за съществуването на факта като такъв¹². И в двата примера слушащият може да си направи определени изводи за произтичащите от съответното действие последствия:

(10) *Заклели сме се*^{СВ-перф} във всичко свято, че няма да станем като тях. (Интернет)

(11) *Клели сме се*^{НСВ-перф} – прекъсна го строго Ана, – с клетвата на Хипократ. (БНК)

Актуалността на резултата на действието към момента на говорене, свързана с променената качествена характеристика на субекта на действието, може да се изрази и чрез придобиването от самия него на компетентност по даден въпрос или във вид дейност, както е в примери (12) и (13):

тическото значение на НСВ ([19]). За този подтип Х.-Р. Мелиг използва термина *общофактическо значение*, като го противопоставя на *единично-фактическото*. Тъй като става дума за предикация с неопределена референция, тя се определя от Мелиг като *type* (противопоставена на *token*) ([13]).

¹¹ Вж. по този въпрос [9], където за основен признак на перфекта в съвременния български език се признава придобитият от извършителя на действието опит (компетентност).

¹² Не е случаен фактът, че в академичната руска граматика ([24]) за означаване на екзистенциалния подвид на общофактическото значение на НСВ се употребява терминът ‘перфектна разновидност’, определяна по следния начин: „при използването на глаголи от несв. вид във формата за мин. вр. се констатира такова наличие или отсъствие на факта в миналото, което характеризира състоянието на субекта в дадения момент“ ([24]: 610).

(12) – Ще ми се да си измислим някакво велико приключение [...] Да победим някого, да спасим някого... – И това *сме правил*^{НСВ-перф}. (БНК)

(13) *Пял е*^{НСВ-перф} пред публика. (пример от [9]: 115)

И така, перфектната форма на глагола (както от СВ, така и от НСВ) позволява вниманието да бъде фокусирано върху резултативния характер на действието и наличието на материален резултат от него към момента на говорене. Употребата на глагол от СВ в (10) дублира граматичната семантика на резултативността на перфекта и подчертава еднократността на събитието. Колкото до перфекта от НСВ, възможността действието да се интерпретира и като еднократно, и като многократно, по-точно като действие с неопределена кратност (но винаги резултативно), позволява да се направи извод за „наличието на опит / компетентност в нещо“, особено когато става въпрос за действия или за състояние на активния субект – примери (11), (12) и (13)¹³.

От казаното дотук следва, че екзистенциалният подвид на общофактическото значение на НСВ съдържа изключително важни компоненти на семантиката на перфекта, тъй като той предполага неопределеност на темпоралната локализация на действието в НСВ, не маркира кратност и позволява да се направи извод за индивидуалната компетентност на субекта въз основа на самия факт, че е извършвал действието.

1.3. Общофактическо значение на НСВ, изразено с имперфект

Нека отбележим и още един подвид на общофактическото значение на НСВ, свързано с определено глаголно време, а именно общофактическото неопределено значение на имперфекта от НСВ в български. Тези форми са представени от глаголите за дейност или състояние, включително и от пределните глаголи в нерезултативно значение ([5]: 242), които назовават хомогенни процеси (по-подробно относно хомогенните процеси и тенденции вж. [2]). Типично за тях е обозначаването на непределни, нерезултативни ситуации, представяни като факти, които са се случили в миналото, както се вижда от пример (14):

(14) А вие какво *правехте*^{НСВ-имперф} тук? *Търсехте*^{НСВ-имперф} бисерили? (БНК)

Анализът на пример (14) показва, че непределният подвид на общофактическото значение в българския език може да се изразява чрез несвършен имперфект. При това времевият интервал на действието може да се мисли като отворен (15) или затворен (16), тъй като е неизвестно дали назованата ситуация е престанала да съществува:

¹³ Именно тези характеристики на перфекта намират отражение и в общофактическото екзистенциално значение в руския език – вж. посочените по-горе примери на Е. В. Падучева: „Мой дядя *восходил*^{НСВ-мин} на Эверест.“ ([17]: 43), „Мы с вами где-то *встречались*^{НСВ-мин}“ ([19]: 11).

(15) – Като малка Ани се *страхуваше*^{НСВ-имперф} от кучета.
– Че и досега я е страх!

(16) – Като малка Ани се *страхуваше*^{НСВ-имперф} от кучета
...а сега даже си има куче [т.е. вече не се страхува]

Пример (17) също показва, че граматичната семантика на имперфекта от НСВ, и по-конкретно възможната (макар и незадължителна) прекратеност на продължителна ситуация, изцяло съответства на характеристиките на общофактичeskото неопределено значение:

(17) Тя *живееше*^{НСВ-имперф} на улица Яворов.

Ако сравним употребата в (17) с подобен контекст с несвършен перфект (18), става ясно, че докато при имперфекта говорим за продължителна дейност, представена като факт, то при перфекта се имплицира придобиването на опит и знания:

(18) *Живяла е*^{НСВ-перф} на улица Яворов (= познава всички там)

Известно е, че прекратеността на ситуацията може да изисква несвършен аорист, както в пример (19).

(19) На върха на славата си той *живя*^{НСВ-аор} в странен парк, наричан Невърленд, където *сна*^{НСВ-аор} в кислородни палатки, *държе*^{НСВ-аор} за ръка шимпанзе, наречено Бабълс, и *канеше*^{НСВ-имперф} хиляди деца да играят, пише изданието. (Интернет)

При това първият глагол очевидно въвежда една обща рамка на изказването, така че следващите глаголни форми се употребяват с по-голяма свобода от гледна точка на граматическото време. Именно по тази причина според нас е допустима трансформацията на (19) в (19’):

(19’) На върха на славата си той *живееше*^{НСВ-имперф} в странен парк, наричан Невърленд, където *спеше*^{НСВ-аор} в кислородни палатки, *държеше*^{НСВ-имперф} за ръка шимпанзе, наречено Бабълс, и *канеше*^{НСВ-имперф} хиляди деца да играят, пише изданието.

Разгледаните три подвида на общофактичeskото значение в българския език показваха, че реализацията им в минало време зависи не само от вида на глагола, но и от времевата му характеристика, т.е. то се проявява на ниво изречение и описва ситуация от определен тип.

Общофактичeskото значение на НСВ традиционно се разглежда във връзка с феномена *конкуренция на видовете*. За българския език следва да отбележим, че възможността глаголят от НСВ да бъде заменен с предикат от СВ има смисъл да се анализира във връзка с конкретната разновидност на общофактичeskото значение и със семантичния (акционалния) клас на глагола. Така например общофактичeskото значение, изразено чрез несвършен аорист (20), може да бъде заменено

съответно със свършен аорист (21) при условие, че става въпрос за видова двойка пределни глаголи:

(20) – Ти *писа*^{НСВ-аор} ли на баща ти, че ще идваш? – Да, *писах*^{НСВ-аор} му.

(21) – Ти *написа*^{СВ-аор} ли на баща ти, че ще идваш? – Да, *написах*^{СВ-аор} му¹⁴.

Ако става въпрос за моментални глаголи от НСВ, обикновено се отбелязва, че за тях аористната форма не е характерна, по-точно смята се за остаряла и затова се предпочита аорист от СВ (вж. по въпроса [15]: 291). Но в съвременния български език, макар и рядко, все пак се срещат примери за употреба на несвършен аорист от моментални глаголи – срв. пример (22), в който питащият се интересува дали се е случила ситуацията, която може да бъде обозначена като ‘среща’, т.е. реализирал ли се е фактът на срещата (в дадения случай непреднамерена) на двамата участници в ситуацията.

(22) – Опи, *среща*^{НСВ-аор} ли днес Милко? Опи изтръпна: – Да. [...] – Видях го тази вечер, *срещнах*^{СВ-аор} го на улицата, но той не ме забеляза. (БНК)

Колкото до екзистенциалното значение на несвършения перфект в български (23), трябва да подчертаем, че неопределеността на времето локализация на събитието, изразено чрез перфекта, а също така и нереперентността на обекта, по дефиниция изключват перфект от СВ (срв. невъзможността на **Написал* ли *си*^{СВ-перф} (някога) стихове? – **Написал съм*^{СВ-перф}, като млад.). При това ще подчертаем, че за общофактическата интерпретация е достатъчно фактът на написването на стиховете да се е реализирал поне веднъж:

(23) *Писал* ли *си*^{НСВ-перф} (някога) стихове? – *Писал съм*^{НСВ-перф}, като млад.

Въпросът за конкуренцията на видовете не се разглежда в случая с общофактическото неопределено значение, тъй като глаголите, назоваващи нерезултативни хомогенни процеси и отнасящи се към клас дейности (*activities*), нямат корелат от СВ¹⁵.

2. Общофактическото значение на НСВ в бъдеще време

Общофактическото значение на НСВ в бъдеще време в съвременния български език досега не е било обект на специално изучаване.

¹⁴ Изборът на глагол от СВ или НСВ в подобни конструкции има прагматичен характер: говорещият избира СВ, ако извършването на действието влиза в пресупозиция и той има очакване действието да бъде извършено.

¹⁵ Става дума преди всичко за първични НСВ глаголи от типа на *седя*, *лежа*, *вися*, *ходя*, *движа се*, *живея*.

Във връзка с това на първо място следва да отбележим, че бъдещето време на глагола се изразява с помощта на граматикализираната частица *ще*, която се присъединява към глаголи и от двата вида във формата за сегашно време независимо от техния семантичен клас (*ще идвам / ще дойда, ще пиша / ще напиша, ще взимам / ще взема, ще оставям / ще оставя*) и отнася ситуацията изцяло към бъдещия времеви план. Частицата *ще* е резултат от граматикализацията на старобългарския волитивен глагол *хотѣти*, с чиято помощ според някои изследователи се е оформяла конструкция с проспективно значение. Така например А. А. Козлов отбелязва: „Тези конструкции [с глагола *хотѣти*] традиционно се описват като носещи референция към бъдеще време. По наши данни *хотѣти*-конструкцията няма такава референция; нейното основно значение е аспектиално, а именно – проспектив: състояние на нещата, след което най-вероятно ще последва дадена ситуация“ ([8]: 143). Впоследствие частицата *ще*, изминавайки пътя от волитива през интенционалния и проспективния стадий, изцяло се е граматикализираща и е изгубила семантиката на проспектив ([8]: 140). Друга важна особеност на формата на българското бъдеще време е по-тясната спойка между частицата *ще* и глаголната форма, която може да бъде разкъсана само от клитики¹⁶.

Откъснатостта на момента на извършване на едно бъдещо действие от настоящето се изразява в това, че интервалът на референцията, в който се осъществява действието, е следходен спрямо момента на говорене. В този интервал е разположено цялото действие (т.е. началната и финалната му част), но може да се фокусира и само финалният стадий на действието. Така например в пример (21) еднократното, мислено като резултативно бъдещо действие, може да се изрази както с глагол от НСВ, така и с глагол от СВ:

(24) За обяд *ще правя*^{НСВ-бъл} супа (= За обяд *ще направя*^{СВ-бъл} супа)

В пример (24), независимо от това, че глаголът от НСВ се отнася към класа на пределните, изразяващи процес, фокусът на вниманието не е върху продължителността на действието, а по-скоро върху резултата: *за обяд ще има супа*. За такава интерпретация на представяното в бъдещето действие могат да спомогнат „общите знания за света“ на събеседниците, като например разбирането, че наистина съществува обективна възможност действието да бъде извършено в посочения (кратък) отрязък от време.

¹⁶ Тази особеност отличава аналитичната форма за бъдеще време в българския език от аналитичното бъдеще в руски, където спомагателният глагол *быть* може да се разполага дистантно от основния глагол, включително и за сметка на интерпозицията на наречия и други значими елементи от изречението: „Государства-члены ЧЭС *будут* решительным образом и впредь *играть* активную роль в этих общих усилиях ([16]).“ По-подробно относно възможностите за разделяне на компонентите в руски вж. [22].

Не е изключена също и интенционалната компонента, характерна за бъдеще време, ако действието е контролируемо – срв. примери (25) и (26):

(25) – Ами ти, какво... по работа ли? *Ще се връщаш*^{НСВ-бъд} ли довечера на село? (Интернет)

(26) В ръцете си имаше бучки захар.– Коня *ще храня*^{НСВ-бъд} – обясни той. (Интернет)

Някои моментални глаголи от НСВ също могат да се използват, за да се съобщи за действие, което ще се реализира в бъдещето (за разлика от рядката им употреба в аорист, за което беше казано по-горе). По-конкретно, това е възможно, когато става въпрос за непродължителни действия, самото съществуване на които предполага тяхната резултативна интерпретация – вж. примери (27) и (28):

(27) а. Дадох ми телефона му, утре *ще му звъня*^{НСВ-бъд} (Интернет)

(28) а. – Няма да скачам в боклука – заяви възмутено Бруно. – *Ще скачаш*^{НСВ-бъд} и още как – отсече Мишел. (БНК)

И накрая, някои интересни данни за употребата на българските глаголи от НСВ в бъдеще време в контекста на назоваване на действие, което предстои да се случи, дава съпоставката с руски. Привеждам примери от паралелния руско-български подкорпус на НКРЯ, като първо разглеждам пределните видови двойки *пиша / напиша* и *писа́ть / написа́ть*. Така например в (29) глаголът от НСВ *пиша* изразява цялостно действие, като включва и финалния му, резултативен стадий. На такава интерпретация в руски може да съответства само глагол от СВ. Невъзможността да се използва аналитичната конструкция за бъдеще време на глаголи от НСВ в руски (*буду писа́ть*) се обяснява с факта, че същата се възприема като итеративна и без допълнителни показатели за многократност. В дадения случай многократната семантика влиза в противоречие с конкретната времева локализация на действието (*веднага, щом пристигна*):

(29) *Ще ти пиша*^{НСВ-бъд} веднага, щом пристигна. ([15]: 307)¹⁷ – *Напишу*^{СВ-бъд} тебе сразу по приезде.

По данни от паралелния руско-български подкорпус на НКРЯ глаголът *написа́ть* във формата за бъдеще време в четиринасет случая от трийсет и два се превежда на български чрез бъдеще време на глагола *пиша* – срв. примери (30), (31):

(30) Я *напишу*^{СВ-бъд} Грише, что он хорошо, он здорово разбирается в людях. – *Ще пиша*^{НСВ-бъд} на Гриша, че чудесно разбира хората. (НКРЯ)

¹⁷ Срв. подобен пример у Л. Андрейчин: „Ще ти пиша веднага“ ([1]: 166).

(31) *Напишем*^{СВ-бъл}, что он хулиган, и будет у нас сидеть. – *Ще пишем*^{НСВ-бъл}, че е хулиган, и ще остане при нас. (НКРЯ)

Друг показателен пример са българските и руските преводи на един и същ чуждоезиков оригинал. При съпоставка на преводния материал се вижда, че за изразяване на еднократност на действието (или по-точно за снемане на имплицитната итеративност) в руския език трябва да се употреби СВ, докато в български тази необходимост не съществува. При това няма значение нито ‘близостта’ на началото на действието към момента на говорене, както се вижда от контекста в пример (32), нито пък отдалечеността му (33):

(32) а. (бълг) – Добре! – отвърна рязко Джун. – *Ще пиша*^{НСВ-бъл} веднага; вие ще пуснете писмото. Утре, в два и половина. Аз няма да бъда в къщи.

Тя седна пред малкото писалище в ъгъла. Когато се обърна, след като написа бележката, Флор пак галеше маковете със своя пръст в ръкавица. (Джон Голсуърти, „Сага за Форсайтови“)

б. (рус) – Хорошо! – сказала коротко Джун. – Я сейчас *напишу*^{СВ-бъл}, и вы можете сами опустить письмо. Завтра, в половине третьего. Меня не будет дома.

Она села к маленькому письменному столу в углу комнаты. Когда она обернулась, кончив письмо, Флер все еще стояла, перебирая замшевыми пальцами маки. (Джон Голсуорси, „Сага о Форсайтах“)

(33) а. (бълг) Оттук повече няма да ти пиша за това. Ще ти обадя кога се връщам. *Ще пиша*^{НСВ-бъл} от Рим. (Станислав Лем, „Хрема“)

б. (рус) Писать тебе об этом отсюда больше не буду. Дам знать, когда вернусь. *Напишу*^{СВ-бъл} из Рима. (Станислав Лем, „Насморк“)

Следващите примери (34) – (36) също свидетелстват за по-свободната, отколкото в руски, употреба на бъдеще време от НСВ при назоваване на действието, представено като факт, в българския език:

(34) а. (бълг) – Аз *ще се качвам*^{НСВ-бъл} горе – каза Радостина. – Ще дойда да те изпратя – каза Божидар. Качиха се по стълбите мълчаливо. (= *ще се кача*^{СВ-бъл}) (БНК)

б. (рус) – Я *пойду*^{СВ-бъл} (*поднимусь*^{СВ-бъл}, ??буду подниматься^{НСВ-бъл}) наверх, – сказала Радостина. – Я тебя провожу, – сказал Божидар. Они молча поднялись по лестнице. (прев. мой: С. С.)

(35) а. (бълг) Той запали мотора и тръгна. – *Ще ги карам*^{НСВ-бъл} в казармата... Те да се оправят!... – Подпоручика *ще го носим*^{НСВ-бъл} на жена му – обади се Фильо. (*ще ги закарам*^{СВ-бъл}; *ще го занесем*^{СВ-бъл}) (БНК)

б. (рус) Он завел машину и тронулся. – *Отвезу*^{СВ-бъл} (*буду отвезить^{НСВ-бъл}, ??буду везти^{НСВ-бъл}) их в часть... Пусть там разбираются!...

– Подпоручика *отнесем*^{СВ-бълд} (**буду относить*^{НСВ-бълд}, **буду нести*^{НСВ-бълд}) жене – казал Филя. (прев. мой: С. С.)

(36) а. (бълг) *Ще докладвам*^{НСВ-бълд} на моята господарка и – както съвсем уместно предложихте, ще я подканя да обсъди въпроса с вашия лорд Таргон. (= *ще доложа*^{СВ-бълд}) (БНК)

б. (рус) *Доложу*^{НСВ-бълд} (?*буду докладывать*^{НСВ-бълд}) хозяйке и, как Вы разумно предложили, попрошу ее обсудить вопрос с вашим лордом Таргоном.

Нито един от примерите (34) – (36) не предполага процесна или итеративна интерпретация на българските глаголи. За да стане възможен процесуалният или многократният им прочит, са нужни определени контекстуални условия: *Ще се качвам по стълбите всеки ден (многократност)*; *Ще ги карам поне един час до летището* (продължителност). В руски, напротив, аналитичното бъдеще време без специални контекстуални показатели в изреченията (34) – (36) би предполагало по-скоро многократно действие – срв. *буду подниматься наверх [каждый вечер]*, *буду отвозить их в часть [когда это будет необходимо]*, *буду докладывать хозяйке [каждый раз]*.

И така, разгледаните примери показват, че българското бъдеще време от НСВ е видо-времева форма със семантиката на общофактичeskото значение. То може да бъде смятано за основно, контекстуално необусловено значение на тази форма (за разлика от процесното или итеративното, които трябва да бъдат подкрепени от контекста).

3. Заключение

Както бе показано в първата част на статията, общофактичeskото значение на глаголите от НСВ в минало време се изразява последователно. Това явно е свързано с общото положение, че при ретроспективна отправна точка говорещият получава възможност да акцентира именно върху крайния (заклучителния) стадий от действието, независимо дали става въпрос за събитие или процес. При това специализираните видо-времеви форми на аориста, перфекта и имперфекта от НСВ позволяват да се разграничат три подтипа на общофактичeskото значение: аористен, перфектен и имперфектен. Точно затова може би е по-целесъобразно и продуктивно общофактичeskостта да се разглежда като значение на видо-времевите форми, а не само като значение на НСВ (както е прието досега в руската граматика, в която този въпрос активно се разработва).

Характерна за българския език е също така възможността да се употреби форма за бъдеще време от НСВ за назоваване на действие, мислено като факт (по аналогия с общофактичeskото значение в минало време). Очевидно във връзка с това, че в български формата за бъдеще време се образува чрез прибавяне на граматикализираната частица *ще* към глаголи от двата вида в презенс, бъдещите действия, изразени чрез

глаголи от СВ и НСВ са в равна степен откъснати от момента на говорене. Като резултат от това действието, независимо от видовата принадлежност на глагола, може да бъде изцяло отнесено към бъдещия план. При това обаче СВ маркира резултативност и еднократност, а глаголите от НСВ се отличават с нужната за общофактическата интерпретация неопределена кратност и при липсата на специални контекстуални показатели допускат възможността действието да се мисли като чист факт (процесуалността и итеративността обикновено изискват специални маркери). Всички тези особености позволяват да се твърди, че граматичната форма за бъдеще време от несвършен вид в българския език реализира преди всичко общофактическото значение.

Литература

- [1] Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. София, „Наука и изкуство“, 1978 [1944], 447 с.
- [2] Булыгина, Т. В. К построению типологии предикатов в русском языке. В: Селиверстова, О. Н. (Ред.). *Семантические типы предикатов*. Москва, „Наука“, 1982, с. 7–85.
- [3] Виноградов, В. В. *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*. Москва, „Русский язык“, 1986, 640 с.
- [4] Гловинская, М. Я. *Семантические типы видового противопоставления русского глагола*. Москва, „Наука“, 1982, 155 с.
- [5] Гловинская, М. Я. *Многозначность и синонимия в видо-временной системе русского глагола*. Москва, „Институт русского языка им. В. В. Виноградова“, 2001, 319 с.
- [6] Гренн, А., Филюшкина-Краве, М. Конкуренция видов: Прагматические имплицатуры и анафорические пресуппозиции несовершенного вида. // *Вопросы языкознания*, 2007, № 4, с. 51–62.
- [7] Князев, Ю. П. Воздействие референции к будущему на противопоставление видов в русском языке. В: Сай, С. С., Овсянникова, М. А., Оскольская, С. А. (Ред.). *Acta Linguistica Petropolitana. Труды Института лингвистических исследований РАН. Т. X. Ч. 2. Русский язык: грамматика конструкций и лексико-семантические подходы*. Санкт Петербург, 2014, с. 43–71.
- [8] Козлов, А. А. К грамматической семантике старославянских конструкций *хотѣти / имѣти* с инфинитивом. // *Русский язык в научном освещении*, 2014, № 1, с. 122–149.
- [9] Маровска, В. *Новобългарският перфект: Функционални метаморфози и теоретични предизвикателства*. София, „Ромина“, 2005, 252 с.
- [10] Маслов, Ю. С. Глагольный вид в современном болгарском литературном языке (значение и употребление). В: Бернштейн, С. Б. (Ред.) *Вопросы грамматики болгарского литературного языка*. Москва, „Издательство АН СССР“, 1959, с. 157–312.
- [11] Маслов, Ю. С. *Очерки по аспектологии*. Ленинград, „Издательство ЛГУ“, 1984, 263 с.

- [12] Мелиг, Х. Р. Вид, отрицание и референциальный статус глагольной предикации в тексте. В: Черткова М. Ю. (Ред.) *Типология вида: проблемы, поиски, решения*. Москва, „Языки русской культуры“, 1998, с. 289–304.
- [13] Мелиг, Х. Р. Вид и референциальный статус глагольной предикации в тексте. Употребление видов в вопросах с местоимением *кто*. В: *Основные проблемы русской аспектологии*. Санкт Петербург, „Наука“, 2002, с. 128–150.
- [14] Мелиг, Х. Р. Общефактическое и единично-фактическое значения несовершенного вида в русском языке. // *Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология*, 2013, № 4, с. 19–46.
- [15] Ницолова Р. *Българска граматика. Морфология*. София, УИ „Климент Охридски“, 2008, 523 с.
- [16] *Национальный корпус русского языка* – www.ruscorpora.ru.
- [17] Падучева, Е. В. *Семантические исследования*. Москва, „Языки русской культуры“, 2010 [1996], 464 с.
- [18] Падучева, Е. В. Зеркальная симметрия прошедшего и будущего: фигура наблюдателя. // *Известия РАН, Серия литературы и языка*, 2010, № 3 (69), с. 16–20.
- [19] Падучева, Е. В. Русский имперфектив: инвариант и частные значения. // *Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология*, 2013, № 4, с. 7–18.
- [20] Рассудова, О. П. *Употребление видов глагола в современном русском языке*. Москва, „Русский язык“, 1982, 151 с.
- [21] Станков, В. *Конкуренцията на глаголните видове в българския книжовен език*. София, БАН, 1976, 132 с.
- [22] Стойнова, Н. М. *Аналитическая конструкция будущего времени* (<http://rusgram.ru>). Рукопись. Москва, 2016.
- [23] Шатуновский, И. Б. *Проблемы русского вида*. Москва, „Языки славянских культур“, 2009, с. 351.
- [24] Шведова, Н. Ю. (Ред.) *Русская грамматика. Том I*. Москва, „Наука“, 1980, 792 с.
- [25] Dickey, S. M. A Comparative Analysis of the Slavic Imperfective General-Factual. // *Journal of Slavic Linguistics*, 1995, Vol. 3, No. 2, pp. 288–307.
- [26] Dickey, S. M. *Parameters of Slavic Aspect*. Stanford, 2000, 316 с.
- [27] Stunová, A. *A contrastive Analysis of Russian and Czech Aspects: Invariance vs Discourse*. Amsterdam, 1993, 208 с.
- [28] Vendler, Z. Verbs and Times. // *The Philosophical Review*, 1957, Vol. 66, № 2, с. 143–160.

